

בבא מציעא נה - סא

ר' אליעזר בן הורקנוס

אחת הטרגדיות האנושיות המפורסמות והכואבות ביותר מימי התנאים היא מה שקרה לר' אליעזר בן הורקנוס. מדובר באחד מגדולי התנאים, שלא הסכים להתפשר ולהסכים לדעת הרוב. ממה הדבר הזה נגרם?

ראשית, צריך להבין על מה נחלקו: בימים שבהם הקפידו על טומאה וטהרה, החיים היו אחרים לגמרי ממה שאנחנו רגילים. אמנם לאחר שחרב בית המקדש רוב הסיבות לשמור על טומאה וטהרה כבר בטלו, אבל עדיין זה היה רלוונטי לאכילת תרומה ומעשר שני וכו'. לכן היו אנשים שהמשיכו להקפיד על טהרה, למרות שהפרה האדומה כבר לא היתה קיימת. אם אדם נזהר שלא ליגוע במת ולא להיכנס לאוהל שיש שם מת, הוא יכול להיחשב טהור. ואם בטעות הוא נוגע בשרץ וכדומה - הוא טובל וחוזר לטהרתו. אבל מה קורה אם הכלי שלו נטמא? - אם מדובר בכלי מתכת אפשר להטביל גם אותו במקוה. אבל אם מדובר בכלי חרס, הרי שאין ברירה אלא לנפץ את הכלי. דבר זה גרם, מן הסתם, נזק כלכלי לא קטן לאלו שרצו לשמור על טהרה. ואם כלי אוכל נחשבים זולים יחסית, הרי שתנור הוא דבר יקר ומסובך, ואם הוא נטמא, אין ברירה אלא לנפץ אותו.

לכן עלו על פתרון שהוא תנור חד פעמי: הוא מורכב מטבעות חרס המונחות אחת על השנייה, ובעצם אין כאן כלי אלא רק טבעות חרס וממילא הוא לא מקבל טומאה. זה מה שנקרא תנורו של עכנאי:

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט, א-ב

תנן התם: חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי? - אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה: אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטיין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא". - מאי "לא בשמים היא"? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה "אחרי רבים להטות". - אשכחיה רבי נתן לאלהו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא? - אמר ליה: קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני. אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? - אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. - אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומים? - אמר לו: רבי, כמדומה לי שחבירים בדילים ממך. - אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשמש וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות, לקה העולם שליש בזיתים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים. ויש אומרים: אף בצק שבידי אשה תפח. תנא: אך גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר נשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו. - אימא שלום דביתו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי. מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתי דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

למה התעקש כל-כך ר' אליעזר בן הורקנוס? והאם הוא באמת צדק? והאם אחרי שהוא הרג את רבן גמליאל הוא הסכים לקבל עליו את דעת חבריו? - ובכן, סופו של הסיפור הזה עגום לא פחות. מסתבר שעד יום מותו לא התחרט ר' אליעזר בן הורקנוס על הסיפור הזה ולא קיבל עליו את דעת חבריו, ורק עם מותו הותר החרם שהוטל על אחד מגדולי ישראל:

2. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף סח עמוד א

כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחבריו לבקרו. הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס

רש"י

איסור סקילה - הדלקת הנר והטמנת חמין, ועוסקין בדבר שאינו אלא איסור שבות דמניח תפילין בשבת אין כאן איסור מלאכה, ואפילו יצא לרשות הרבים, דהא דרך מלבוש הוא ותכשיטין הוא לו בחול.

הורקנוס בנו לחלוץ תפליו. גער בו ויצא בנזיפה. אמר להן לחבריו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להן: דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות? כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות. אמר להם: למה

באתם? - אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלהן. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה שלשת אלפים הלכות, בנטיעת קשואין (=מיני כשפים. רש"י) ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קשואין. אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין. אמר

לי: רבי, למדתי נטיעתן - למדני

רש"י

מהו - לפי שנחלקו באלו ר' אליעזר וחכמים בסדר טהרות (כלים פרק כ"ג) וחכמים אומרים אין מקבלין טומאה, לפי שכלי עור אין מקבל טומאה אלא אם כן יש לו בית קיבול דהא איתקש לשק, והני הואיל וקבולן נעשית למלאותן מלוי בתוכו עולמית לא שמיה קבול, ור' אליעזר אומר מקבל טומאה, דבית קיבול העשוי למלאות שמיה קבול, ועוד נחלקו בכדור ובאימוס שנקרעו ונראה חלל שלהם, דמודו רבנן דמקבלי טומאה דהא איכא בית קיבול, ופליגי לענין טבילה, שחכמים אומרים מה שבתוכו חוצץ, ור' אליעזר אומר מה שבתוכו אינו חוצץ, דכולי חד כלי הוא, ובשעת פטירתו היו רוצין לידע אם חזר בו ושאלוהו: מה אתה אומר באותן שתי המחלוקות אמר להם: טמאים אפילו שלמים והטומאה נוגעת מבחוץ.

עקירתן. אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד. אמרו לו: הכדור והאימוס והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו? אמר להן: הן טמאין וטהרתן במה שהן. מנעל שעל גבי האימוס מהו? - אמר להן: הוא טהור. ויצאה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר! למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו

שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

ר' אליעזר בן הורקנוס היה גדול ישראל. כולם הכירו בגדלותו, ואפילו ר' יהושע, אשר היה אחת הדמויות העיקריות בפרשת החרם שלו - בא לבקרו וללמוד ממנו תורה ביום מותו. אבל יחד עם זאת, הנדר מעולם לא הופר, ואפילו כשבאים לבקרו הם מקפידים לא להתקרב אליו יותר מדי, כי מי שמנודה אסור לשבת קרוב מדי אליו. כולם היו מודעים לגדלותו, ובכל זאת לא נמנעו מלנדות אותו בגלל הסכנה שהם חשו שהוא גורם למוסד הסנהדרין ולאפשרות של פסיקת ההלכה. יתרה מזו: למרות שהקב"ה נתן לו חיזוקים תוך כדי המעשה (ע"י החרוב, אמת המים, כותלי בית המדרש ובת הקול) ולאחר המעשה (ע"י האסונות הגדולים שהיו בעולם ומיתתו של רבן גמליאל), חבריו מעולם לא קיבלו את דעתו, ונשארו בדעתם שכל מי שיש לו תנור כזה לא פתר את בעיות הטומאה שלו. יחד עם זאת, שני צדדים יש לעקשנות הזו: גם ר' אליעזר בן הורקנוס, למרות המחיר הגדול שהוא שילם על העניין, מעולם לא הסכים להתפשר. ממה נגרמה העקשנות הזו? - מסתבר שאת התשובה ניתן לראות אם נבין מנין הגיע ר' אליעזר בן הורקנוס:

3. פרקי דרבי אליעזר פרקים א-ב

מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס שהיו לאביו חורשין הרבה והיו חורשין על גבי המענה והוא היה חורש בטרשין, ישב לו והיה בוכה¹. אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה, שמא מצטער אתה שאתה חורש בטרשין עכשיו הרי אתה חורש עמנו על גבי המענה. ישב לו על גבי המענה והיה בוכה. אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה? שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה? אמר לו לאו, אמר לו ולמה אתה בוכה? אמר לו איני בוכה אלא שאני מבקש ללמוד תורה, אמר לו והרי בן שמנה ועשרים שנה אתה ואתה מבקש ללמוד תורה? אלא קח לך אשה והוליד בנים ואתה מוליכן לבית הספר. עשה שתי שבתות שלא טעם כלום עד שנגלה עליו אליהו זכור לטוב אמר לו בן הורקנוס מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה, אמר לו אם אתה מבקש ללמוד תורה, עלה לך לירושלם אצל רבן יוחנן בן זכאי, עמד ועלה לו אל ירושלם אצל רבן יוחנן בן זכאי, ישב לפניו והיה בוכה. אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה. אמר לו בן מי אתה? לא רצה להגיד לו, אמר לו מימך לא למדת לא קריית שמע ולא תפלה ולא ברכת המזון? אמר לו לאו, עמד ולמדו שלשתן. ישב לו והיה בוכה. אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה. עמד ולמדו תורה, והיה אומר לו ב' הלכות כל ימות השבוע, ובשבת היה חוזר עליהן ומדבקן.

עשה שמנה ימים ולא טעם כלום עד שעלה ריח פיו לפני רבן יוחנן והעמידו לפניו, ישב לו והיה בוכה², אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו שהעמדתני לפניך כאדם שהוא מעמיד מלפניו מוכה שחין, אמר לו בני כשם שעלה ריח פיך³ מלפני כך יעלה ריח חקי תורה מפך לשמים. אמר לו בן מי אתה? אמר לו בן הורקנוס אמר לו והרי אתה בן גדולי עולם, ולא היית מגיד לי? אמר לו חייך אתה סועד אצלי. אמר לו כבר סעדתי אצל אכסנאי שלי, אמר לו ומי הוא האכסנאי שלך, אמר לו. שלחו ר' יהושע בן חנניא ורבי יוסי הכהן, ושאלו לפני אכסנאי שלו, אצלכם סעד אליעזר היום? אמרו להם לאו, והרי יש שמנה ימים שלא טעם כלום⁴. הלכו ר' יהושע בן חנניא ור' יוסי הכהן ואמרו לרבן יוחנן בן זכאי הרי יש לו שמנה ימים שלא טעם כלום. אמרו בניו של הורקנוס לאביהם עלה לך לירושלם ונִדָּה את בנך אליעזר מנכסך, ועלה לו לירושלם לנדונו ונמצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי, והיו כל גדולי המדינה סועדים אצלו, שהיה מסב למעלה מגדולי ירושלים⁵. אמרו עליו על נקדימון בן גוריון שהיו לו מזון שלש סאין קמח לכל אחד ואחד שחיה בירושלים, וכשעמדו הסיקרין ושרפו את כל האוצרות מדדו ומצאו שהיה לו מזון ג' שנים לכל אחד ואחד שהיה בירושלים. אמרו עליו על בן כלבא שבוע שהיה לו בית ארבעה כורין של גנות טחין בזהב. אמרו הרי אביו של ר' אליעזר בא, אמר להם עשו לו מקום והושיבו אותו אצלן. נתן עיניו בר' אליעזר, אמר לו אמור לנו דבר אחד מן התורה, אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה? לבור הזה שאינו יכול להוציא מים יותר ממה שהוא מכניס כך איני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך. אמר לו אמשול לך משל, למה אתה דומה, למעיין שהוא נובע ומוציא מים ויש בכחו להוציא יתר ממה שאינו נכנס לתוכו, כך אתה יכול לומר דברי תורה יתר ממה שקבל משה מסיני⁶. א"ל שמא ממני אתה מתביש, הרי אני עומד והולך לי. עמד לו רבן יוחנן בן זכאי והלך לו לחוץ והיה ר' אליעזר יושב ודורש ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנות משה רבינו, ואין אדם יודע אם יום ואם לילה. בא מאחרי ונשק

¹ בגרסה אחרת של המדרש הזה (בראשית רבה מב, א הפרה שלו נפלה ומתה, והוא הבין שזהו רמז לכך שהוא צריך לשנות את דרכו וללמוד תורה, ובכלל לא מובא שם כל הויכוח עם אביו.

² שש פעמים אנחנו רואים שר' אליעזר בן הורקנוס רק בוכה. בתחילת הסיפור הוא פאסיבי ורגשן, אבל הבכי הזה בסופו של דבר מביא אותו להגשים את שאיפת חייו. בסופו של דבר העקשנות הזו מביאה אותו לאט לאט למקום שבו הוא רצה להיות. כל שבוע הוא למד רק שתי הלכות, ובשבת הוא היה מדבק אותן - כלומר מחבר אותן באופן שיצטרפו זה לזה ליחידה אחת.

³ במקבילה שבבראשית רבה (מב, א) מסופר שהוא היה אוכל גושי אדמה, ולכן עלה ריח רע מפיו.

⁴ עשיתי קצת שינויים בנוסח, כפי שמוכח מההקשר. ובכל אופן רואים אנו שר' אליעזר התעקש לא לאכול למרות שהיתה לו אפשרות לאכול. חשקה נפשו בתורה והוא לא רצה להפסיד ממנה כלום.

⁵ הורקנוס עצמו היה גם עשיר גדול, כאמור, אבל כפי שראינו היה פער גדול בין העשירים לבין הרבנים, ובנו של הורקנוס לא ידע אפילו לברך ברכת המזון. ובכל זאת, לא זה היה המצב בירושלים, וזו היתה ההפתעה הגדולה של הורקנוס: לפני רבינו ישבו שלושת המליונרים הגדולים ביותר, והם נהנו לשמוע דברי תורה. הורקנוס, שכיבד מן הסתם את שלושת העשירים האלה, החל כבר לשנות את גישתו ללימוד התורה עוד לפני ששמע מלה מפי בנו.

⁶ רבן יוחנן בן זכאי הכיר את תלמידו. הוא ידע שר' אליעזר צודק ושאין הוא יכול לומר דבר שהוא לא שמע מרבותיו. המשל על המעיין הוא יפה מאוד - אלא שאינו שייך לר' אליעזר כי אם לר' אלעזר בן ערך, כפי שרואים בפרקי אבות.

לו על ראשו אמר לו אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלצכם. אמר הורקנוס אביו למי אמרת כך? אמרו לו יצחק ויעקב ואליעזר בנד, אמר להם וכן היה צריך לומר אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלצכן, אלא אשרי אני מי יצא מחלצני! היה רבי אליעזר יושב ודורש ואביו עמד על רגליו, כיון שראה שאביו עומד על רגל נבהל, אמר לו: אבא, שב לך שאיני יכול לומר דברי תורה ואתה עומד על רגליך! א"ל: בני, לא על כן באתי אלא לנדותך מנכסי, ועכשיו שבאתי וראיתי השבח הזה הרי אחיך מנודים מהם והם נתונים לך במתנה, אמר לו, והרי איני שוה כאחד מהם. אילו קרקעות בקשתי מלפני הקב"ה היה לפניו ליתן לי שנאמר: "לה' הארץ ומלואה", ואלו כסף בקשתי היה לפניו ליתן לי, שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב", אמר לא בקשתי מהקב"ה אלא שאזכה לתורה בלבד, שנאמר: "כל פקודי כל ישרתי כל אורח שקר שנאתי".

איני יודע אם בסופו של דבר האחים קיבלו את הנכסים שלהם או לא, אבל אני מניח שלפחות ההדורים יושבו בין ר' אליעזר לבין אביו. במרבית הסכסוכים, כידוע, הסכסוך מסתיים כאשר כל אחד משני הצדדים מוותר במשהו. במקרה הזה ר' אליעזר לא זז מעמדו בכלל, ורק הורקנוס הוא ששינה את דעתו. אגב, יש להניח שאילולא ה'טריק' שעשה רבן יוחנן בן זכאי הורקנוס אכן היה מנדה את ר' אליעזר מנכסיו. ר' אליעזר לא ניסה כלל להשפיע על עמדתו של אביו. עברו ימי הבכי שלו, והוא החליט שהוא הולך בדרכו ויהי מה. רבן יוחנן בן זכאי, שתכנן את כל המהלך הזה מרגע ששמע שהורקנוס מגיע, לא נמנע גם מלעוות את המציאות כדי ליישב את ההדורים בין הורקנוס לבנו. הרי המחמאה שהוא נתן לו היא שקר, ור' אליעזר צודק בכך שכל מה שהוא אומר זה מה ששמע מרביתו, אבל בזה בדיוק ייחודו:

4. משנה מסכת אבות פרק ב משנה ח

חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן: רבי אליעזר בן הורקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן: רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה. רבי יהושע אשרי יולדתו. רבי יוסי חסיד. רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר.

גם לאחר שהפך ר' אליעזר לרב בזכות עצמו, הוא המשיך ללכת בדרך זו של בור סוד שאינו מאבד טיפה למרות שזה גרם, מן הסתם, תסכול לתלמידיו שביקשו לדעת את ההלכה במקרים מסוימים, אך הוא לא רצה לומר דבר שלא שמע מרביתו.

5. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון, ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה, שתיים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם, לא שמעתי. רבי יוסי ברי' יהודה אומר: חילוף הדברים, שמונה עשר אמר להם שמעתי, שתיים עשרה אמר להם לא שמעתי. - אמרו לו: כל דבריך אינן אלא מפי השמועה? - אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי. מימי לא קדמני אדם בבית המדרש, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

עקשנותו של ר' אליעזר בן הורקנוס, שהובילה אותו אל עולם התורה מלכתחילה, לא עזבה אותו גם כשהגיע לעולם התורה. ואולם, מסתבר שבנו, הורקנוס, היה יותר דומה לאביו - שנקרא גם הוא הורקנוס - והוא הסכים קצת להתפשר על האמת שלו, וגם הוא - כמו הורקנוס הראשון - לא הסכים עם ר' אליעזר שהתעקש על האמת שלו יותר מכל דבר אחר. וכך עבר הויכוח לדור הבא, ועכשיו מתווכח ר' אליעזר בן הורקנוס עם בנו:

6. תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ג הלכה ד

מטרונה שאלה את רבי אליעזר מפני מה חטא אחד במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות (=חלק מתו משתיית המים, חלק מתו בחרב וחלק מתו במגפה). אמר לה: אין חכמתה של אשה

אלא בפילכה דכתיב "וכל אשה חכמת לב בידיה טו" אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדת ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה!! אמר ליה: ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים וכשיצתה אמרו לו תלמידיו: רבי, לזו דחיתה, לנו מה אתה משיב? רבי ברכיה רבי אבא בר כהנא בשם רבי אליעזר: כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין. עדים ולא התראה, היה נבדק כסוטה. לא עדים ולא התראה, היה מת במגפה. רב ולוי בר סיוסי תריהון אמרין: זיבת, קיטר, ניסך - היה מת בבית דין. טיפת, ריקד, שיחק - היה נבדק כסוטה. שמח בליבו - מת במגפה.

אם ר' אליעזר באמת שמע הכל מרבותיו, מסתבר שגם את הדין של תנורו של עכנאי הוא שמע מרבותיו. ובכל זאת חבריו לא הסכימו לקבל את הדברים. הם סברו שלמרות שרבותיו של ר' אליעזר אמרו משהו, אין לפסוק כך להלכה. למרות שמצטיירת לנו לפעמים דמות של קפדן גדול כשחושבים על ר' אליעזר - שהרי הוא לא מסכים להתפשר אף פעם, צריך לזכור שבסופו של דבר הוא היה זה שהיקל ואילו חכמים החמירו. מחלוקת נוספת שהיתה בין ר' אליעזר לחכמים, וגם בה ר' אליעזר הוא שהיקל, היא בנושא הכנת כלים לצורך ברית מילה בשבת:

7. משנה מסכת שבת פרק יט משנה א

רבי אליעזר אומר: אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים. ועוד אמר רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין ולעשות כלי ברזל. כלל אמר רבי עקיבא: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת, ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת.

כאן, לא רק שדעתו של ר' אליעזר עמדה בניגוד לדעת חכמים שהחמירו, אלא גם העם לפעמים נהג כר' אליעזר:

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קל עמוד ב

פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת, והיה הדבר קשה לחכמים: היאך מניחין דברי חכמים ועושין כרבי אליעזר. חדא - דרבי אליעזר שמותי הוא, ועוד - יחיד ורבים הלכה כרבים.

רש"י
שמותי הוא - ברכוהו, כדאמרין בהזהב (בבא מציעא נט, ב), ובתלמוד ירושלמי מפרש: שמותי הוא - מתלמידי שמאי היה.

ר' אליעזר הוא תלמידו המובהק של רבן יוחנן בן זכאי, שקיבל גם מהלל וגם משמאי. הוא היה בור סוד, וממילא שמע גם הלכות של שמאי, וביקש לפסוק את חלקן להלכה. התלמוד הירושלמי מכנה אותו מתלמידי שמאי, למרות שכנראה לא למד ישירות מפי שמאי, אבל שמע את תורתו מפי רבן יוחנן בן זכאי. תורתו של שמאי, כמו גם דרך התנהגותו, מעידה על דמיון רב לדמותו של ר' אליעזר בן הורקנוס. גם בויכוחים עם הגרים - ששתיים מהם הובאו כאן, מי שבאמת צדק היה שמאי, אבל הלל היה מוכן להתפשר כדי להגיע לתוצאה טובה יותר - דבר ששמאי לא הסכים לעשות:

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד א

תנו רבנן: מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר לו: שבכתב - אני מאמינך, ושבעל פה - איני מאמינך. גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בניזיפה. בא לפני הלל - גייריה, יומא קמא אמר ליה: א"ב ג"ד, למחר אפיך ליה. אמר ליה: והא אתמול לא אמרת לי הכי? אמר לו: לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי!

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך שני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואידך - פירושה הוא, זיל גמור. שמאי צודק יותר מהלל, וגם ר' אליעזר צודק יותר מחבריו. אבל בעולם הזה לפעמים צריכים להתפשר. אם העולם היה מתקיים במידת הדין - סביר להניח שהיו פוסקים הלכה כשמאי וכבית שמאי וכר' אליעזר. אבל מכיון שהעולם נברא במידת הדין שהצטרפה למידת הרחמים, לפעמים צריך גם להתפשר כדי להגיע לתוצאות טובות יותר. ובכל זאת, ר' צדוק הכהן מלובלין, בדבריו על פרשת השבוע, אומר שלעיתיד לבוא תהיה הלכה כבית

שמאי, כשהעולם יוכל להתקיים במידת הדין, ואז - כשיקום ר' אליעזר בן הורקנוס לתחיה - הרי החרם שלו כבר הופר, והוא יושב - מן הסתם - בראש הסנהדרין :

10. פרי צדיק (ר' צדוק הכהן מלובלין, המאה ה-19, פולין) שמות פרשת פרה

ועל זה נאמר וכבס האוסף וגו' שיהיה צריך כביכול לכבס הלבושים ויהיה חידוש תורה מאתי תצא כנ"ל. דכתיב (דברים ל"ג, ב') מימינו אש דת למו והוא על פי מה שכתב רש"י מבראשית רבה (י"ב, ט"ו) שבתחילה ביקש לברוא העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים ושיתף מדת הרחמים למדת הדין וזהו שהתורה נקראה אש ומכל מקום היא מימינו ששיתף מדת הרחמים למדת הדין והיינו בלבוש הדברי תורה לבריאת העולם וזה שמובא בזוה"ק (ח"ב ר"ו ב) דהא אורייתא מתרין סיטרין אתיהיבת דכתיב מימינו אש דת למו ימינא ושמאלא והיינו כנ"ל. ולעתיד יהיו הדברי תורה כמו שעלה במחשבה במדת הדין וכמו שכתב האר"י הקדוש דלעתיד יהיה ההלכה כבית שמאי שהוא מדת גבורה (כמו שמובא בזוהר ח"ג רמ"ה א). ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא וכמו שמובא בזוה"ק (ח"ב ס' א) ואוליפנא דקודשא בריך הוא תורה איקרי ואין תורה אלא קודשא בריך הוא וכו' וזהו וכל מלבושי אגאלתי ועל זה נאמר וכבס האוסף וגו' שנדרש על הקב"ה שמקבץ ומאסף נדחי ישראל כנ"ל.

בבא מציעא נה - סא

ר' אליעזר בן הורקנוס

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט, א-ב

תנן התם: חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי? - אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה: אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטיין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא". - מאי "לא בשמים היא"? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה "אחרי רבים להטות". - אשכחיה רבי נתן לאליהו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא? - אמר ליה: קא חיך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני. אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? - אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. - אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומים? - אמר לו: רבי, כמדומה לי שחבירים בדילים ממך. - אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות, לקה העולם שליש בזיתים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים. ויש אומרים: אף בצק שבידי אשה תפח. תנא: אך גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר נשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו. - אימא שלום דביתו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי. מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתייה דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

2. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף סח עמוד א

כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו. הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפליו. גער בו ויצא בנזיפה. אמר להן לחביריו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להן: דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות? כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות. אמר להם: למה באתם? - אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלהן.

רפ"י

איסור סקילה - הדלקת הנר והטמנת חמין, ועוסקין בדבר שאינו אלא איסור שבות דמניח תפילין בשבת אין כאן איסור מלאכה, ואפילו יצא לרשות הרבים, דהא דרך מלבוש הוא ותכשיטין הוא לו בחול.

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה שלשת אלפים הלכות, בנטיעת קשואין (=מיני כשפים. רש"י) ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם,

חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קשואין. אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין. אמר לי: רבי, למדתני נטיעתן - למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד. אמרו לו: הכדור והאמוס והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו? אמר להן: הן טמאין וטהרתן במה שהן. מנעל שעל גבי האמוס מהו? - אמר להן: הוא טהור. ויצאה נשמתו בטהרה. עמד

רפ"ז

מהו - לפי שנחלקו באלו ר' אליעזר וחכמים בסדר טהרות (כלים פרק כ"ג) וחכמים אומרים אינן מקבלין טומאה, לפי שכלי עור אין מקבל טומאה אלא אם כן יש לו בית קיבול דהא איתקש לשק, והני הואיל וקבולן נעשית למלאותן מלוי בתוכו עולמית לא שמיה קבול, ור' אליעזר אומר מקבל טומאה, דבית קיבול העשוי למלאות שמיה קבול, ועוד נחלקו בכדור ובאימוס שנקרעו ונראה חלל שלהם, דמודו רבנן דמקבלי טומאה דהא איכא בית קיבול, ופלגי לענין טבילה, שחכמים אומרים מה שבתוכו חוצץ, ור' אליעזר אומר מה שבתוכו אינו חוצץ, דכולי חד כלי הוא, ובשעת פטירתו היו רוצין לידע אם חזר בו ושאלוהו: מה אתה אומר באותן שתי המחלוקות אמר להם: טמאים אפילו שלמים והטומאה נוגעת מבחוץ.

רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר! למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

3. פרקי דרבי אליעזר פרקים א-ב

מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס שהיו לאביו חורשין הרבה והיו חורשין על גבי המענה והוא היה חורש בטרשין, ישב לו והיה בוכה. אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה, שמא מצטער אתה שאתה חורש בטרשין עכשיו הרי אתה חורש עמנו על גבי המענה.

ישב לו על גבי המענה והיה בוכה. אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה? שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה? אמר לו לאו, אמר לו ולמה אתה בוכה? אמר לו איני בוכה אלא שאני מבקש ללמוד תורה, אמר לו והרי בן שמנה ועשרים שנה אתה ואתה מבקש ללמוד תורה? אלא קח לך אשה והוליד בנים ואתה מוליכן לבית הספר.

עשה שתי שבתות שלא טעם כלום עד שנגלה עליו אליהו זכור לטוב אמר לו בן הורקנוס מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה, אמר לו אם אתה מבקש ללמוד תורה, עלה לך לירושלם אצל רבן יוחנן בן זכאי, עמד ועלה לו אל ירושלם אצל רבן יוחנן בן זכאי, ישב לפניו והיה בוכה. אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה. אמר לו בן מי אתה? לא רצה להגיד לו, אמר לו מימך לא למדת לא קריית שמע ולא תפלה ולא ברכת המזון? אמר לו לאו, עמד ולמדו שלשתן.

ישב לו והיה בוכה. אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה. עמד ולמדו תורה, והיה אומר לו ב' הלכות כל ימות השבוע, ובשבת היה חוזר עליהן ומדבקן. עשה שמנה ימים ולא טעם כלום עד שעלה ריח פיו לפני רבן יוחנן והעמידו לפניו, ישב לו והיה בוכה, אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו שהעמדתני לפניך כאדם שהוא מעמיד מלפני מוכה שחין, אמר לו בני כשם שעלה ריח פיך מלפני כך יעלה ריח חקי תורה מפך לשמים. אמר לו בן מי אתה? אמר לו בן הורקנוס אמר לו והרי אתה בן גדולי עולם, ולא היית מגיד לי? אמר לו חייך אתה סועד אצלי.

אמר לו כבר סעדתי אצל אכסנאי שלי, אמר לו ומי הוא האכסנאי שלך, אמר לו. שלחו ר' יהושע בן חנניא ורבי יוסי הכהן, ושאלו לפני אכסנאי שלו, אצלכם סעד אליעזר היום? אמרו להם לאו, והרי יש שמנה ימים שלא טעם כלום. הלכו ר' יהושע בן חנניא ור' יוסי הכהן ואמרו לרבן יוחנן בן זכאי הרי יש לו שמנה ימים שלא טעם כלום.

אמרו בניו של הורקנוס לאביהם עלה לך לירושלים ויגדל את בנך אליעזר מנכסיד, ועלה לו לירושלים לנדונו ונמצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי, והיו כל גדולי המדינה סועדים אצלו, שהיה מסב למעלה מגדולי ירושלים. אמרו עליו על נקדימון בן גוריון שהיו לו מזון שלש סאין קמח לכל אחד ואחד שחיה בירושלים, וכשעמדו הסיקרין ושרפו את כל האוצרות מדדו ומצאו שהיה לו מזון ג' שנים לכל אחד ואחד שהיה בירושלים. אמרו עליו על בן כלבא שבוע שהיה לו בית ארבעה כורין של גנות טחין בזהב.

אמרו הרי אביו של ר' אליעזר בא, אמר להם עשו לו מקום והושיבו אותו אצלן. נתן עיניו בר' אליעזר, אמר לו אמור לנו דבר אחד מן התורה, אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה? לבור הזה שאינו יכול להוציא מים יותר ממה שהוא מכניס כך אני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך. אמר לו אמשול לך משל, למה אתה דומה, למעיין שהוא נובע ומוציא מים ויש בכחו להוציא יתר ממה שאינו נכנס לתוכו, כך אתה יכול לומר דברי תורה יתר ממה שקבל משה מסיני. א"ל שמא ממני אתה מתביש, הרי אני עומד והולך לי. עמד לו רבן יוחנן בן זכאי והלך לו לחוץ והיה ר' אליעזר יושב ודורש ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנות משה רבינו, ואין אדם יודע אם יום ואם לילה. בא מאחרי ונשק לו על ראשו אמר לו אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלצכם. אמר הורקנוס אביו למי אמרת כך? אמרו לו יצחק ויעקב ואליעזר בנך, אמר להם וכן היה צריך לומר אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלצכן, אלא אשרי אני מי יצא מחלצני! היה רבי אליעזר יושב ודורש ואביו עמד על רגליו, כיון שראה שאביו עומד על רגל נבהל, אמר לו: אבא, שב לך שאיני יכול לומר דברי תורה ואתה עומד על רגליך! א"ל: בני, לא על כן באתי אלא לנדותך מנכסי, ועכשיו שבאתי וראיתי השבח הזה הרי אחיך מנודים מהם והם נתונים לך במתנה, אמר לו, והרי אני שוה כאחד מהם. אילו קרקעות בקשתי מלפני הקב"ה היה לפניו ליתן לי שנאמר: "לה' הארץ ומלואה", ואלו כסף בקשתי היה לפניו ליתן לי, שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב", אמר לא בקשתי מהקב"ה אלא שאזכה לתורה בלבד, שנאמר: "כל פקודי כל ישרתי כל אורח שקר שנאתי".

4. משנה מסכת אבות פרק ב משנה ח

חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן: רבי אליעזר בן הורקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן: רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה. רבי יהושע אשרי יולדתו. רבי יוסי חסיד. רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר.

5. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון, ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה, שתיים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם, לא שמעתי. רבי יוסי ברי יהודה אומר: חילוף הדברים, שמונה עשר אמר להם שמעתי, שתיים עשרה אמר להם לא שמעתי. - אמרו לו: כל דבריך אינן אלא מפי השמועה? - אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי. מימי לא קדמני אדם בבית המדרש, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

6. תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ג הלכה ד

מטרונה שאלה את רבי אליעזר מפני מה חטא אחד במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות (=חלק מתו משתיית המים, חלק מתו בחרב וחלק מתו במגפה). אמר לה: אין חכמתה של אשה אלא בפילכה דכתיב "וכל אשה חכמת לב בידיה טו" אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדת ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה! אמר ליה: ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים וכשיצתה אמרו לו תלמידיו: רבי, לזו דחיתך, לנו מה אתה משיב? רבי ברכיה רבי אבא בר כהנא בשם רבי אליעזר: כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין. עדים ולא התראה, היה נבדק כסוטה. לא עדים ולא התראה, היה מת במגפה. רב ולוי בר סיסי תריהון אמרין: זיבח, קיטר, ניסך - היה מת בבית דין. טיפח, ריקד, שיחק - היה נבדק כסוטה. שמח בליבו - מת במגפה.

7. משנה מסכת שבת פרק יט משנה א

רבי אליעזר אומר: אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים. ועוד אמר רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין ולעשות כלי ברזל. כלל אמר רבי עקיבא: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת, ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת.

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קל עמוד ב

רפ"י

שמותי הוא - ברכוהו, כדאמרין בהזהב (בבא מציעא נט, ב), ובתלמוד ירושלמי מפרש: שמותי הוא - מתלמידי שמאי היה.

פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת, והיה הדבר קשה לחכמים: היאך מניחין דברי חכמים ועושין כרבי אליעזר. חדא - דרבי אליעזר שמותי הוא, ועוד - יחיד ורבים הלכה כרבים.

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד א

תנו רבנן: מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר לו: שבכתב - אני מאמינך, ושבעל פה - איני מאמינך. גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל - גייריה, יומא קמא אמר ליה: אי"ב ג"ד, למחר אפיך ליה. אמר ליה: והא אתמול לא אמרת לי הכי? אמר לו: לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי!

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואידך - פירושה הוא, זיל גמור.

10. פרי צדיק (ר' צדוק הכהן מלובלין, המאה ה-19, פולין) שמות פרשת פרה

ועל זה נאמר וכבס האוסף וגו' שיהיה צריך כביכול לכבס הלבושים ויהיה חידוש תורה מאתי תצא כנ"ל. דכתיב (דברים ל"ג, ב') מימינו אש דת למו והוא על פי מה שכתב רש"י מבראשית רבה (י"ב, ט"ו) שבתחילה ביקש לברוא העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים ושיתף מדת הרחמים למדת הדין וזהו שהתורה נקראה אש ומכל מקום היא מימינו ששיתף מדת הרחמים למדת הדין והיינו בלבוש הדברי תורה לבריאת העולם וזה שמובא בזוה"ק (ח"ב ר"ו ב) דהא אורייתא מתרין סיטרין אתיהיבת דכתיב מימינו אש דת למו ימינא ושמאלא והיינו כנ"ל. ולעתיד יהיו הדברי תורה כמו שעלה במחשבה במדת הדין וכמו שכתב האר"י הקדוש דלעתיד יהיה ההלכה כבית שמאי שהוא מדת גבורה (כמו שמובא בזוהר ח"ג רמ"ה א). ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא וכמו שמובא בזוה"ק (ח"ב ס' א) ואוליפנא דקודשא בריך הוא תורה איקרי ואין תורה אלא קודשא בריך הוא וכו' וזהו וכל מלבושי אגאלתי ועל זה נאמר וכבס האוסף וגו' שנדרש על הקב"ה שמקבץ ומאסף נדחי ישראל כנ"ל.